

НИЖИНСЬКА СТАРОВИНА

20 (23)

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
Національної академії наук України
і
Українського товариства охорони пам'яток
історії та культури

МІЖВІСЬКА СТАРОВИНА

збірник регіональної історії
та пам'ятокознавства

серія
"Пам'ятокознавство
Рівнічного регіону
України"
№7

Випуск 20(23)

К И Ї В
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК
2 0 1 5

Рекомендовано до друку
Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПШК
(протокол № 11 від 27 листопада 2014 р.)

Редакційна колегія:
головний редактор – С.І. Посохов
заступники головного редактора – О.Б. Коваленко, О.М. Титова
члени редколегії – Л.М. Бесов, О.Д. Бойко, І.В. Верба, Я.В. Верменич,
Л.О. Гріффен, В.О. Константинов, В.І. Мезенцев, О.П. Моця,
А.А. Непомнячий, Г.В. Самойленко, Н.М. Сенченко
відповідальний секретар – С.Ю. Зозуля

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19; e-mail: zp_vydannja@ukr.net
тел. +380-44-2807879, тел/факс +380-44-2806463

Адреса веб-сайту видання:
http://pamjatky.org.ua/?page_id=579

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації –
серія КВ № 16327-4799Р від 02.02.2010 р.)

Збірник наукових праць “Ніжинська старовина” внесений до переліку наукових
фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з історичних наук
(Постанова Президії ВАК України № 1–05/1 від 26.01.2011 р.)

Частина матеріалів випуску була апробована під час проведення
в Ніжині та Батурині 24–26 вересня 2014 р. III Міжнародних Спаських наукових читань,
присвячених 110-річчю від дня народження І.Г. Спаського

Галина ЯКОВЕНКО
(Харків)

Чернігівське єпархіальне жіноче училище як осередок початкової педагогічної підготовки

Внесок жіночих духовних навчальних закладів – єпархіальних училищ – у поширення освіти серед народних мас і в підготовку педагогічних кадрів для початкових навчальних закладів потребує свого переосмислення. Випускниці Чернігівського єпархіального жіночого училища (далі – ЧЄЖУ) сумлінно працювали у школах Міністерства народної освіти. Виявлення й оприлюднення імен цих трудівниць є даниною пошани сучасників до тих, хто розповсюджував освіту серед найбільш вразливих верств населення. Отже, висвітлення історичного досвіду єпархіальних училищ у підготовці педагогічних кадрів акумулює у собі важливі здобутки церковної педагогіки, досягнення якої можуть бути корисними і в наш час.

Тема, обрана для дослідження, не знайшла свого повного відображення у роботах науковців, тому її історіографія є обмеженою. До 1917 р. та в радянський час означена проблема не вивчалася. Лише у поодиноких роботах сучасних істориків розглядають-

ся окремі аспекти історії ЧЄЖУ. Наприклад, дослідник Я. Крапивний висвітлив особливості організації навчально-виховного процесу в окремий хронологічний період – упродовж 1872–1891 років [1]. М. Блакитний навів факти про благодійність на користь єпархіального училища [2]. Дослідник історії Чернігівщини В. Сапон надав деякі загальні відомості про діяльність ЧЄЖУ [3].

Отже, у наявних роботах міститься фактологічний матеріал, що характеризує матеріальний і організаційний стан навчально-виховного процесу. Стан педагогічної підготовки та працевлаштування випускниць ЧЄЖУ відноситься до кола раніше не вивчених питань і потребує свого дослідження.

Тому для вивчення заявленої проблеми були використані історичні джерела, що можна розділити на такі групи: статистичні, діловодні (опубліковані та неопубліковані), а також науково-публіцистичні.

До групи статистичних джерел належать календарі по Чернігівській губернії видавництва губернської статистичної комісії за 1888–1914 роки (за деякі роки видання відсутні). Встановити інформацію з абсолютною точністю за даними документами неможливо, але можна прослідкувати загальні тенденції. Історико-порівняльний аналіз статистичних джерел дозволив виконати історичну реконструкцію списків особового складу учительок єпархіального училища протягом часу, обмеженого наявними джерелами.

Пам'ятна книга по Київському навчальному округу містить дані про навчальний заклад, який закінчили учительки, колишні єпархіалки, а також дату початку трудової діяльності в училищах (загальний стаж і тривалість роботи у конкретному навчальному закладі).

Списки випускниць ЧЄЖУ як історичне джерело теж мають уразливі місця – відсутні дані за певні роки, тому не претендують на повноту викладу проблеми. Також у списку випускниць 1888 р. не вказані імена, а тільки прізвища (однакових прізвищ багато, бо в ЧЄЖУ часто навчалися представники однієї родини); у списках випускниць за інші роки є імена та по-батькові (як виявилися – це виховательки). Списки структуровані за якісними навчальними показниками вихованок – успіхи відмінні, добрі, посередні.

Заповнити інформаційні прогалини дозволив аналіз комплексу статистичних джерел. Він уможливив встановлення загальних тенденцій професійної та трудової мобільності випускниць цього навчального закладу, але з причини відсутності даних за деякі роки, роботу в цьому напрямку слід продовжувати.

Порівняння списків випускниць зі списками особового складу єпархіального училища та списками учителів народних училищ за Положенням 25 травня 1874 р. надали можливість установити тривалість трудового стажу учительок. Порівняння одержаних даних за різними документами підтвердило виявлені факти та дозволило перевірити вірогідність джерел.

Отже, історико-порівняльний, історико-статистичний та історико-генетичний аналіз комплексу джерел дозволили скласти цілісну картину професійних стратегій випускниць ЧЄЖУ.

Випускницям ЧЄЖУ надавалося право виконувати обов'язки домашніх учительок на підставі відповідного свідоцтва. У якій мірі вони користувалися такою можливістю?

Мета – виявити регіональні особливості та тенденції працевлаштування випускниць ЧЄЖУ у самому училищі та школах різного відомчого підпорядкування, внесок випускниць у поширення початкової освіти.

Чернігівське єпархіальне жіноче училище було відкрито у 1866 р. завдяки організаторській діяльності та особистим благодійним внескам архієпископа Філарета та священника О. Юшкова [1]. Почесною попечителькою стала дочка генерала М.В. Гундіус [2].

Начальницями училища, послідовно змінюючи одна одну, були: Юлія Степанівна Дейш (удова надвірного радника), Олександра Олександрівна Поспелова (випускниця ЧЄЖУ, вдова колезького радника [13, с. 384]), Олена Агеївна Горбацевич – з 1901 р. У «Календарі Чернігівської губернії на 1894 р.» зазначалося, що Катерина Максимівна Буримова виконувала обов'язки начальниці [12, с.352]. Але це було тимчасово і не-тривалий час, бо вже в атестаті випускниці Столяренкої стоїть підпис начальниці О.О. Поспелової – 4 липня 1894 р. [5].

Особисті дані про очільниць навчального закладу дуже обмежені, за 50-річний термін існування ЧЄЖУ їх було лише троє, свої обов'язки вони виконували тривалий час. За кваліфікаційним рівнем начальниці училища були домашніми учительками Посада вимагала значних сил і енергії, повної віддачі справі. Ю.С. Дейш і О.О. Поспелова обійняли свої посади у зрілому віці, обидві були вдовами.

Дослідник історії Чернігівщини В. Сапон зазначив, що в 70–80 роках ХІХ ст. училище очолювала мати дружини Михайла Коцюбинського Юлія Степанівна Дейш – випускниця Смольного інституту шляхетних дівчат у Петербурзі, котра володіла декількома іноземними мовами, захоплювалася музикою та літературою [3, с. 56]. Автор навів правопис прізвища Юлії Степанівни «Дейша», у той час, коли в усіх списках особового складу училища зазначено «Дейш». Це питання потребує уточнення.

Станом на грудень 1906 р. у навчальному закладі навчалося 487 вихованок. Серед усіх навчальних закладів м. Чернігова, єпархіальне училище було найчисельнішим [6, с. 114]. Керівництво навчальним закладом було важкою та дуже відповідальною справою, потрібно було цілодобово перебувати в училищі та мешкати в ньому. Керівництво ЧЄЖУ здійснювали досвідчені педагоги й адміністратори, які змогли забезпечити успішну та стабільну діяльність навчального закладу протягом півстоліття.

Педагогічна підготовка в ЧЄЖУ розпочиналася з вивчення теоретичного курсу з дидактики або педагогіки та продовжувалася на практичних заняттях у зразковій школі.

Курс педагогіки до 1911 р. викладав Іван Миколайович Лебедев. У списках особового складу назва цього предмету змінювалася – то педагогіка, то дидактика [15, с. 352]. Пізніше цю дисципліну було розподілено між двома викладачами таким чином: фахівці-предметники викладали методiku свого курсу. У «Календарі Чернігівської губернії на 1914 р.» зазначено, що російську мову з методикою їх навчання та історію російської літератури викладав Володимир Петрович Фаворов, методiku арифметики, алгебри і геометрії – Михайло Миколайович Любич. Така спеціалізація забезпечувала високий рівень теоретичних знань. Тож, теоретична підготовка відбувалася на високому рівні, проходила диференційовано під керівництвом кваліфікованих викладачів, що надавало можливість якісного вивчення предметів.

Практична підготовка проходила у зразковій школі при ЧЄЖУ (була відкрита у 1892 р.). Обов'язки законовчителя зразкової школи при училищі виконував студент духовної семінарії Костянтин Юхимович Вінницький. Учителька зразкової школи – Неоніла Петрівна Смирницька [11, с. 289], її змінила у 1914 р. М.Г. Омеляненко. Вона спочатку працювала вихователкою, потім тривалий час – не менше 25 років – обіймала посаду учительки зразкової школи.

